

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2026.25.3.51-57>

Pedagogický prínos Juraja Palkoviča

The Pedagogical Contribution of Juraj Palkovič

Miroslav Gejdoš

Abstract

In the contribution, the author elaborates the pedagogical contribution of Juraj Palkovič (1769 – 1850) in a wider historical, cultural and pedagogical context, while integrating it into the discourse of modern pedagogy of the 21st century. The analysis points out how his work at the Bratislava Evangelical Lyceum, his work in the field of linguistics, publishing and cultural organization transcends the framework of the time and offers valuable parallels with current educational trends. The study uses historical-pedagogical analysis, comparison and conceptual placement in current theories of education. The result is a synthetic view of Palkovič as a teacher, whose emphasis on criticality, language culture, community and creativity still appeals to pedagogical practice today.

Keywords: Juraj Palkovič. Pedagogy. Upbringing. Education.

Úvod

Juraj Palkovič patrí k tým osobnostiam slovenských dejín, ktorých pedagogické pôsobenie sa stalo základom vzdelanostnej a kultúrnej tradície Slovenska. Ako profesor slovenského jazyka na bratislavskom evanjelickom lýceu zohral významnú úlohu v procese národného obrodzenia, v kultúrnej organizácii a vzdelávaní nastupujúcej slovenskej inteligencie. Jeho význam sa však neobmedzuje len na jazykovedu či kultúrnu činnosť – možno ho interpretovať ako predstaviteľa pedagogiky svojej doby. Výskumu a hodnoteniu jazykovedného a kultúrneho pôsobenia Jána Palkoviča sa vo vede venovalo viacero slovenských aj českých odborníkov, najmä z oblasti jazykovedy, literárnej histórie a dejín pedagogiky. Medzi významných patria napríklad: Jozef Minárik – analyzoval vývin slovenského jazyka a postavenie Palkoviča v procese jeho kodifikácie a kultivácie. Ľubomír Kralčák – venoval sa dejinám slovenského jazyka a hodnotil Palkovičov prínos v kontexte predpisovného obdobia. Ján Tibenský – skúmal širšie kultúrno-historické súvislosti slovenského národného obrodzenia, vrátane Palkovičovho pôsobenia. Milan Pišút – hodnotil jeho význam v dejinách slovenskej literatúry a kultúry. Jozef Ambruš – venoval sa obdobiu národného obrodzenia a osobnostiam, medzi ktoré patrí aj Palkovič.

Tieto osobnosti posudzovali Palkoviča najmä z hľadiska: jeho podielu na rozvoji slovenského jazyka, úlohy v národnom a kultúrnom živote. Ján Palkovič vo vede hodnotený ako významný predstaviteľ predštúrovskej generácie, ktorý prispel k formovaniu jazykového vedomia a vzdelanosti slovenskej spoločnosti. Pedagogika 21. storočia sa vyznačuje pluralitou prístupov, interdisciplinariťou, dôrazom na kompetencie, technologickým rozvojom a novými výzvami. Cieľom tohto článku je prepojiť historickú osobnosť s modernými teoretickými rámcami, identifikovať nadčasové prvky Palkovičových pedagogických aktivít v kontexte dnešného vzdelávania a jeho pedagogickej činnosti a vplyvu na študentov.

Život a dobový kontext pôsobenia Juraja Palkoviča

Palkovič pôsobil v období formovania modernej slovenskej kultúry a vzdelanosti, keď osvietenstvo podporovalo racionalitu, vedecké myslenie a reformu školstva. Školy prechádzali zmenami, ktoré mali zvýšiť dostupnosť vzdelania a kvalitu výučby. Dôležité bolo aj formovanie národného povedomia prostredníctvom jazyka a literatúry, čo bol základný cieľ evanjelických škôl. V tomto období Bratislava predstavovala centrum vzdelanosti, kde sa stretávali pedagogické, kultúrne a literárne iniciatívy (Hroch 1985, 45).

Popri pedagogickej činnosti sa venoval aj jazykovede, pracoval na kodifikácii a spisovnej kultúre slovenského jazyka (Palkovič 1826, 12). Jeho výskum gramatických pravidiel a štýlu sa stal vzorom pre učiteľov a jazykovedcov. Ako vydavateľ podporoval literárnu tvorbu a vydával učebné i náboženské texty. Jeho pôsobenie formovalo kultúrne povedomie študentov aj širšej verejnosti. Vydávanie učebníc a gramatík prispelo k systematizácii vzdelávacieho obsahu, čo predznamenáva moderné kurikulárne prístupy (Ruttkey 1999, 78).

Pedagogické pôsobenie a jeho princípy

Palkovič dôsledne rozvíjal materinský jazyk ako prostriedok poznania a kultúrnej identity. V jeho triedach bol jazyk nielen predmetom, ale aj nástrojom na rozvoj logického myslenia, argumentácie a schopnosti kriticky analyzovať texty (Vygotsky 1986, 34). Palkovič kládol dôraz na praktické využitie jazyka v každodennom živote a zároveň podporoval literárnu gramotnosť, tvorbu vlastných textov a preklady. Vyučovanie sa neobmedzovalo len na memorovanie gramatických pravidiel, ale zahrňovalo aj štúdium historických textov a interpretáciu kultúrnych kontextov, čím študenti získavali komplexné jazykové kompetencie. Jazyk sa stal nástrojom kritického myslenia a kultúrneho povedomia.

Kľúčovým prvkom jeho pedagogiky bola práca s literárnymi a odbornými textami, ich analýza, interpretácia a diskusia. Palkovič vyžadoval od študentov aktívne zapojenie, samostatnú reflexiu a porovnanie textov. Tento prístup podporuje schopnosť kritického myslenia, analytickej schopnosti a tvorivej

interpretácie, čo sú základné zručnosti 21. storočia (Paul 2012, 21). Metodika zahŕňovala kombináciu čítania s porozumením, interaktívnych diskusií a tvorivých cvičení. Študenti boli vedení k tomu, aby vyhľadávali súvislosti medzi rôznymi textami, formulovali hypotézy o ich význame a diskutovali o etických, historických a jazykových aspektoch obsahu. Tento prístup podporoval analytické myslenie, schopnosť syntézy informácií a aplikáciu vedomostí v rôznych kontextoch.

Aktívne rozvíjal tvorivosť študentov, podporoval literárnu produkciu, preklady, eseje a diskusie o kultúrnych a etických témach. Projektové úlohy a tvorivé cvičenia boli nástrojom pre rozvoj originality, samostatnosti a autonómie pri riešení problémov (Armstrong 2016, 102). Palkovič zavádzal štruktúrované projekty, ktoré vyžadovali od študentov samostatnú prácu, ale aj kooperáciu v skupinách. Učebné úlohy boli navrhnuté tak, aby stimulovali originálne myslenie a riešenie problémov, napríklad tvorba dramatických scén, simulácie diskusií či výskumné mini-projekty o slovenskej kultúre a jazyku. Takéto aktivity predznamenávali moderné projektové a zážitkové učenie.

Palkovič vystupoval ako reprezentant kultúrnych hodnôt a spoločenskej angažovanosti. V triede nebol len učiteľom faktov, ale aj mentálnym a morálnym sprievodcom študentov. Tento prvok jeho pedagogiky je paralelou s moderným konceptom učiteľa-lídra (Rogers 1969, 56). Učiteľská rola zahŕňala modelovanie etického správania, podnecovanie občianskej zodpovednosti a vedenie k aktívnemu občianstvu. Palkovič sa snažil vytvoriť prostredie, v ktorom študenti cítili zodpovednosť za vlastný rozvoj a za komunitu, a tým formoval ich hodnotový rámec, čo je paralelou s konceptom učiteľa-lídra v súčasnom vzdelávaní.

Podporoval sebareflexiu študentov, hodnotenie vlastnej práce a diskusiú o výsledkoch. Tento aspekt je základom moderných modelov reflexívnej pedagogiky, ktorá kladie dôraz na učenie sa učením a zručnosti (Bruner 1996, 44). Reflexia sa realizovala prostredníctvom denníkov, písomných úloh, spätných väzieb a kolektívnych diskusií. Študenti sa učili analyzovať vlastné postupy, identifikovať silné stránky a oblasti na zlepšenie. Táto metóda rozvíjala zručnosti, samostatnosť a schopnosť adaptovať sa na nové poznatky, čo sú kľúčové aspekty moderného učenia a celoživotného vzdelávania.

Teoretické prepojenia s pedagogikou 21. storočia

Palkovičova práca s textom a dôraz na diskusiú podporuje aktívnu účasť študentov, čím predznamenáva konštruktivistické prístupy (Bruner 1996, 60). Jeho pedagogický prístup obsahoval prvky sociálneho a kognitívneho konštruktivismu. Študenti neboli pasívnymi prijímateľmi vedomostí, ale aktívne konštruovali význam textov, diskutovali a kriticky analyzovali jazykové a kultúrne súvislosti. Tento proces podporoval schopnosť riešiť komplexné problémy, formulovať vlastné názory a aplikovať vedomosti v nových situáciách. Palkovič vytváral prostredie, ktoré podporovalo autonómne myslenie a samostatný výskum.

Zdôrazňovanie kultúrnej identity, individuálneho rozvoja a morálnych hodnôt patrí do humanistického rámca (Maslow 1954, 98). Jeho pedagogika podporuje rozvoj osobnosti, seberealizáciu a hodnotovú orientáciu. Palkovič venoval pozornosť nielen akademickému výkonu, ale aj emocionálnemu a sociálnemu rozvoju študentov. Podporoval sebaopoznanie, empatiu a tvorivý prejav. Vytváranie bezpečného a podporného prostredia umožňovalo študentom experimentovať s novými ideami a kultivovať hodnoty, ktoré sú základom etického a občianskeho správania v modernej spoločnosti

Palkovičovo pôsobenie v komunite a interakcia so širším kultúrnym prostredím sú kompatibilné s Vygotského teóriou, kde učenie prebieha v sociálnom a kultúrnom kontexte (Vygotsky 1986, 45). Pedagogická prax Palkoviča zahŕňala účasť študentov na kultúrnych podujatiach, literárnych spolkoch a verejných diskusiách, čím sa podporovalo učenie sa prostredníctvom sociálneho interakcie. Tieto aktivity posilňovali spoločenské kompetencie, tímovú spoluprácu a kultúrnu angažovanosť. Jeho prístup predznamenával dnešné metódy kooperatívneho učenia a komunitného vzdelávania, kde učenie neprebíha izolovane, ale v rámci interaktívneho a sociálneho prostredia.

Jeho snaha o zapojenie slovenského jazyka do oficiálneho vzdelávania mala emancipujúci charakter, čo zodpovedá dnešným snahám o demokratizáciu vzdelávania a rozvoj občianskej participácie (Darling-Hammond 2010, 77). Kritický aspekt Palkovičovej pedagogiky spočíval v povzbudzovaní študentov, aby analyzovali a spochybňovali zaužívané normy a predsudky, a aby si osvojili schopnosť nezávislého myslenia. Prostredníctvom diskusií o kultúrnych, jazykových a spoločenských otázkach študenti rozvíjali kritické myslenie a občiansku zodpovednosť. Tento prístup je zhodný s modernými princípmi kritickej pedagogiky, ktorá podporuje participatívne učenie a aktivizáciu študentov vo verejnom živote.

Uvádžam konkrétnu podobu takejto výučby u Jána Palkoviča. Možno si ju predstaviť napríklad tak, že študentom predložil ukážku z dobového slovenského textu (napr. náboženského alebo literárneho). Následne ich neoboznamoval len s jeho obsahom, ale systematicky ich viedol k jeho rozboru: študenti mali identifikovať neznáme alebo archaické výrazy, vysvetliť ich význam a navrhnúť ich súčasné ekvivalenty. Ďalej porovnávali použité jazykové prostriedky s latinčinou alebo maďarčinou, ktoré boli v tom čase dominantné vo vzdelávaní, a diskutovali o tom, ktoré vyjadrovacie prostriedky sú najvhodnejšie pre rozvíjajúci sa slovenský spisovný jazyk. Súčasťou hodiny mohla byť aj spoločná diskusia, v ktorej študenti obhajovali svoje návrhy a argumentovali v prospech určitých jazykových riešení. Takto vedená práca nielen prehľbovala ich porozumenie textu, ale zároveň rozvíjala ich analytické schopnosti, jazykové vedomie a aktívny vzťah k formovaniu kultúrnej identity.

Relevancia Palkovičových pedagogických princípov v 21. storočí

V digitálnej dobe je rozvoj jazykovej a mediálnej gramotnosti kľúčový. Palkovičove zásady sa dajú aplikovať pri kritickej analýze textov, materiálov

a mediálnych obsahov. Jazyková kultúra zahŕňa nielen tradičné čítanie a písanie, ale aj interpretáciu multimediálnych a digitálnych textov. Palkovičovo zameranie na presnosť jazyka, schopnosť argumentovať a analyzovať obsah je aplikovateľné pri práci s online médiami, sociálnymi sieťami a digitálnymi vzdelávacími platformami. Študenti môžu rozvíjať schopnosť kriticky hodnotiť zdroje a prezentovať vlastné názory kultivovaným spôsobom.

Podpora materinského jazyka a rešpekt k kultúrnej identite študentov sú kľúčové pre inkluzívne vzdelávanie a prácu s menšinami. Palkovičove princípy môžu byť aplikované v prostredí, kde sú zastúpené rôzne jazykové a kultúrne skupiny. Zdôrazňovanie hodnoty jazykovej rozmanitosti a kultúrneho dedičstva podporuje interkultúrne kompetencie a toleranciu. Učiteľia môžu využívať texty z rôznych kultúr a historických období na rozvoj empatického a rešpektujúceho prístupu k inakosti.

Práca s textom, analýza argumentov a diskusia rozvíja vyššie úrovne Bloomovej taxonómie – hodnotenie, syntézu a tvorivosť. Palkovičovo učenie podporuje schopnosť analyzovať argumenty, identifikovať logické chyby a formulovať vlastné stanoviská. Kritické myslenie sa dá preniesť do riešenia reálnych problémov, projektových úloh, vedeckých mini-prác a diskusií o aktuálnych spoločenských témach. Študenti sa učia nielen prijímať informácie, ale aj ich hodnotiť, syntetizovať a aplikovať kreatívnym spôsobom. *Môžem uviesť príklad aplikácie uvedeného prístupu u Palkoviča, ktorý sa snažil ilustrovat' na vyučovacej situácii, v ktorej študenti pracujú s publicistickým textom o postavení slovenského jazyka v spoločnosti. Učiteľ im zadá úlohu identifikovať hlavné argumenty autora, posúdiť ich presvedčivosť a odhaliť prípadné logické nedostatky (napr. zovšeobecňovanie či nepresné tvrdenia). Následne študenti porovnávajú tieto argumenty s inými zdrojmi a vytvoria vlastné stanovisko, ktoré prezentujú v diskusii alebo formou krátkej eseje. V závere môžu navrhnúť konkrétne riešenia, napríklad ako podporiť používanie slovenského jazyka v digitálnom prostredí. Takto koncipovaná úloha rozvíja vyššie kognitívne procesy – analýzu, hodnotenie aj tvorivosť – a zároveň prepája školské učenie s reálnymi spoločenskými problémami.*

Palkovičov dôraz na národnú identitu a kultúrnu angažovanosť môže byť prenesený do moderných programov občianskej výchovy, komunitného učenia a projektov. Aktivity podporujúce občiansku participáciu môžu zahŕňať komunitné projekty, simulácie demokratických procesov, zapojenie študentov do kultúrnych iniciatív a spoločenských diskusií. Palkovičove princípy vedú k tomu, že študenti rozvíjajú pocit zodpovednosti za komunitu, chápu význam vlastnej aktivity a aktívne sa podieľajú na formovaní spoločenských hodnôt a rozhodnutí. *Príklad aplikácie princípov Jána Palkoviča možno vidieť v projekte, v rámci ktorého študenti realizujú „Deň slovenskej kultúry“ pre miestnu komunitu. V priebehu projektu najprv skúmajú vybrané aspekty národnej identity (napr. jazyk, literatúru, tradície), následne pripravujú verejné podujatie – diskusiu, prezentácie alebo kultúrny program pre spolužiakov a verejnosť. Súčasťou aktivity môže byť aj simulácia mestského zastupiteľstva, kde študenti diskutujú*

o podpore kultúrnych iniciatív v regióne a navrhujú konkrétne opatrenia. Počas realizácie projektu si rozdeľujú úlohy, spolupracujú, komunikujú s komunitou a reflektujú význam svojej aktivity. Takáto skúsenosť vedie k rozvoju občianskej participácie, zodpovednosti za komunitu a aktívneho prístupu k formovaniu spoločenských hodnôt, čo priamo nadväzuje na pedagogické princípy Palkoviča.

Podpora autonómnej práce, samostatného uvažovania a kritickej reflexie je predchodcom konceptu celoživotného vzdelávania a samoriadeného učenia, ktoré sú základom 21. storočia. Palkovič podporoval individuálnu iniciatívu študentov, projektovú prácu a sebareflexiu. Tieto princípy sú kľúčové pre adaptáciu na rýchlo sa meniace technologické a spoločenské prostredie, podporujú flexibilitu a schopnosť samostatne získať a aplikovať nové poznatky. V súčasnej dobe môžu byť implementované prostredníctvom online kurzov, blended learningu a programov podporujúcich kontinuálne vzdelávanie a profesijný rozvoj.

Záver

Juraj Palkovič predstavuje významnú osobnosť pedagogického myslenia, ktorej princípy sú relevantné aj pre súčasné vzdelávanie. Jeho dôraz na jazyk, kultúrnu identitu, kritické myslenie a tvorivosť predznamenáva moderné pedagogické prístupy. Analýza jeho textov a učebníc ukazuje, že historické dedičstvo môže byť inšpiráciou pre dnešnú prax a teoretické koncepcie vzdelávania.

Juraj Palkovič, hoci pôsobil v 19. storočí, predznamenal mnohé moderné prístupy a teoretické koncepcie vzdelávania. Jeho dôraz na aktívne učenie, kritické myslenie, tvorivosť, sebareflexiu a spoluprácu je paralelný s konštruktivistickými a humanistickými modelmi, ktoré sú dnes základom progresívnej pedagogiky. Práca s textom a dôraz na jazykovú kultúru zodpovedá moderným kompetenčným modelom, mediálnej gramotnosti a kritickému čítaniu. Aktivizujúce metódy, projektové úlohy a podpora tvorivosti odrážajú súčasné trendy projektového a zážitkového učenia.

Palkovičovo zdôrazňovanie kultúrnej identity a občianskej participácie predznamenáva inkluzívne a multikultúrne prístupy v súčasnom vzdelávaní. Pedagogika, ktorú uplatňoval, je kompatibilná so stratégiami a celoživotným učením, ktoré sú kľúčom pre adaptáciu študentov na rýchlo sa meniaci svet 21. storočia.

Moderné edukačné teórie, ako sú sociálne učenie, kooperatívne učenie, projektové vzdelávanie, blended learning, a rozvoj kritického a kreatívneho myslenia, nachádzajú svoje korene už v princípoch, ktoré Palkovič implementoval. Jeho prínos spočíva aj v tom, že ukázal, ako možno integrovať hodnoty, jazyk, kultúru a kritické myslenie do systematického vyučovania, čím poskytol model pre vzdelávanie orientované na osobnosť, kompetencie a aktívne občianstvo.

Záverom možno konštatovať, že Palkovičov život a pedagogické dielo predstavujú inšpiratívny príklad nadčasovej pedagogiky. Nadčasovosť jeho pedagogiky spočíva v univerzálnosti princípov, ktoré sú aplikovateľné nezávisle od historického alebo technologického kontextu. Kritické myslenie, tvorivosť, jazyková kultúra, reflexia, spolupráca a kultúrna angažovanosť sú schopnosti a hodnoty, ktoré zostávajú relevantné pre akúkoľvek dobu a vzdelávacie prostredie. Jeho prístup je flexibilný a adaptabilný, čo umožňuje jeho implementáciu v rôznych vzdelávacích modeloch, od tradičných tried až po digitálne a projektové učenie. Jeho systematická práca s textom, dôraz na kritickosť, tvorivosť, hodnoty a kultúrnu identitu ukazuje, že princípy efektívneho a moderného vzdelávania nie sú výlučne produktom súčasnosti, ale majú svoje korene v múdrosti a skúsenostiach minulosti. Palkovič nielen formoval vzdelanostnú úroveň svojej doby, ale aj položil základy, ktoré sú aktuálne pre pedagogiu 21. storočia.

Bibliografia

- Armstrong, T. (2016). *The Power of the Adolescent Brain*. New York: ASCD.
- Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674251083>
- Darling-Hammond, L. (2010). *The Flat World and Education*. New York: Teachers College Press. <https://doi.org/10.65528/9780807770627>
- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.
- Hroch, M. (1985). *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge: CUP.
- Kováč, D. (2001). *Dejiny Slovenska*. Bratislava: NLN.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper.
- Paul, R. (2012). *Critical Thinking*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Palkovič, J. (1820). *Cvičenia v reči slovenskej*. Bratislava: Lýceum.
- Palkovič, J. (1826). *Náuka o reči*. Bratislava: Lýceum.
- Rogers, C. (1969). *Freedom to Learn*. Columbus: Merrill.
- Ruttkay, A. (1999). *Slovenský jazyk v období národného obrodzenia*. Bratislava: SAV.
- Vygotsky, L. (1986). *Thought and Language*. Cambridge: MIT Press.
- Žigo, P. (2014). *Slovenský jazyk a jazykoveda*. Bratislava: UK.

Doc. PhDr. PaedDr. Miroslav Gejdoš, PhD.

Katedra pedagogiky a psychológie
Katolícka univerza v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
miroslav.gejdos@ku.sk